

КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНАЛІСТИКА

БЕЖАНОВА А. В.,
адвокат, викладач першої категорії
(Харківський державний
автомобільно-дорожній коледж)

УДК 343.13

ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ І ТЕХНОЛОГІЙ У ДИСТАНЦІЙНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У статті проаналізовано основні засади використання технічних засобів і технологій у кримінальному судочинстві. Розглянуто принципи, на яких засновано застосування науково-технічних засобів, що використовуються під час проведення та фіксації процесуальних дій у режимі відеоконференції, а також основні проблемні питання дистанційного кримінального провадження.

Ключові слова: кримінальне судочинство, науково-технічні засоби, відео конференція, фіксація судового процесу, належна якість зображення, належна якість звуку.

В статье проанализированы основные принципы использования технических средств и технологий в уголовном судопроизводстве. Рассмотрены принципы, на которых основано применение научно-технических средств, применяемых при проведении и фиксации процессуальных действий в режиме видеоконференции, а также основные проблемные вопросы дистанционного уголовного производства.

Ключевые слова: уголовное судопроизводство, научно-технические средства, видеоконференция, фиксация судебного процесса, надлежащее качество изображения, надлежащее качество звука.

The article analyzes the basic principles of the use of technical means and technologies in criminal proceedings. The principles on which the application of scientific and technical means used during the conduct and fixation of procedural actions in the video conference mode is based are considered, as well as the main issues of remote criminal proceedings.

Key words: criminal justice, scientific and technical means, videoconference, fixing trial, proper image quality, proper sound quality.

Вступ. Поява сучасних досягнень науки і техніки сприяє підвищенню ефективності реалізації завдань в окремих сферах суспільного життя. Не є винятком і кримінальне судочинство. Ратифікація Другого додаткового протоколу до Європейської конвенції про взаємну допомогу в кримінальних справах від 6 травня 2011 р. сприяла запровадженню в Кримінальному процесуальному кодексі (далі – КПК) України норми, що встановлює порядок проведення допиту та упізнання (ст. 232 КПК України), а також окремих процесуальних дій в суді (ст. 336 КПК України) у режимі відеоконференції під час трансляції з віддаленого приміщення (дистанційне досудове розслідування й дистанційне судочинство).

Використання в дистанційному досудовому розслідуванні та судовому розгляді кримінальних проваджень технічних засобів і технологій має вагомe значення. Якщо, за за-

гальним правилом, під час проведення процесуальних дій у кримінальному провадженні технічні засоби застосовуються переважно з метою фіксування перебігу дії та отриманих результатів, то в дистанційному судочинстві визначальне значення має створення повноцінних умов для передання й отримання інформації на відстані в режимі реального часу, належної якості звукового сигналу і відеографічного зображення (за умови одночасного й повноцінного сприйняття інформації із кожного з віддалених місць, у яких відбуваються події, що пов'язані сутністю і єдністю завдань кримінального судочинства) [1]. Натепер накопичився та функціонує комплекс законодавчих актів, який регламентує майже всі сторони використання спеціальних та інших технічних засобів у кримінальному судочинстві. Проте застосування сучасних науково-технічних засобів, усебічне впровадження їх у практику розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень призводить до виникнення низки проблемних питань, що потребують невідкладного розв'язання.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми впровадження результатів науково-технічного прогресу в правозастосовну діяльність, шляхи використання науково-технічних засобів у розслідуванні кримінальних правопорушень та вирішенні справи постійно привертала увагу вчених. Окремі питання застосування відеоконференції знайшли своє відображення у наукових працях К. Архіпової, Н. Ахтирської, М. Бортуна, О. Волеводза, Н. Карпова, С. Книженко, В. Маляренка, Т. Михальчук, В. Мурадової, М. Смирнова, В. Стратонова, О. Толочка, І. Черниченко, Д. Шингарьова, В. Шиплюка, С. Ширіна, В. Шепітька, Л. Щербини, М. Якимчука та інших, праці яких стали науковим підґрунтям цієї статті. Проте вони фрагментарно торкаються питання принципів використання технічних засобів і технологій у дистанційному кримінальному провадженні, що мають дискусійний характер, залишаючи проблему не вирішеною. Поза увагою дослідників залишаються питання стосовно необхідності встановлення визначення допустимих напрямів застосування технічних засобів і технологій та одержаних за їх допомогою даних, закріплення за цими даними у кримінально-процесуальному законодавстві України місця самостійного джерела доказової інформації. Крім того, останнім часом значно зросла кількість законодавчих колізій, пов'язаних з інформаційною сферою, а чинні закони не завжди відповідають суспільним реаліям, що складаються. Ці чинники зумовили потребу наукового аналізу та вдосконалення законодавства в галузі застосування технічних засобів і технологій в режимі відеоконференції.

Постановка завдання. Мета статті полягає в дослідженні сутності основних засад використання технічних засобів і технологій у дистанційному кримінальному провадженні, виявленні проблемних питань і перспектив упровадження відеоконференції в систему кримінального судочинства України з огляду на реалізацію Концепції реформування кримінальної юстиції в Україні, орієнтацію на європейські стандарти в судочинстві та положення КПК України.

Результати дослідження. Удосконалення науки і техніки, можливість використання нових сучасних технологій у доказуванні зумовлюють необхідність всебічного вивчення ролі та значення доказів, отриманих із застосуванням науково-технічних засобів. Як справедливо зазначає П. Пастухов, розвиток правового механізму, що регулює доказування в кримінальному процесі, відбувається згідно із загальними закономірностями, однією з яких є перехід до інформаційного суспільства, де на новому технологічному рівні відбувається доказування за допомогою інформаційно-телекомунікаційних мереж [2]. Про користь та необхідність впровадження в кримінальне судочинство науково-технічних засобів зазначала П. Лупинська, яка вважала, що в теорії доказів повинно знайти відображення використання науково-технічних засобів [3, с. 13]. Ще в 1948 р М. Чельцов пропонував розширити перелік речових доказів, унівши до них знімки, відбитки, записи та інші засоби фіксації, які забезпечують точність відтворення [4, с. 323]. Однак останнім часом більшої актуальності набуває дослідження питання про застосування науково-технічних засобів як одного зі способів забезпечення і реалізації прав учасників кримінального процесу, зокрема із застосуванням режиму відеоконференції.

У межах нашого дослідження існує необхідність категоріального визначення термінів «техніка», «технічні засоби». Поняття «техніка» в тлумачному словнику розкривається як «загальна кількість прийомів та приладів, які застосовуються в будь-якій справі для отримання найбільших результатів за найменших витрат людської праці [5, с. 795]. Досліджуючи технічні засоби, більшість науковців під ними розуміють сукупність предметів та пристроїв, необхідних для формування доказів [6, с. 104–105; 7, с. 12–13]. М. Селіванов визначає технічні засоби як пристрої, які орієнтовані на прийоми розслідування, виявлення, фіксацію, вилучення, упакування, вивчення речових доказів, підготовки порівняльних зразків для експертизи та інші дії щодо їх застосування для формування доказів [8, с. 104]. У праці А. Федюнина поняття «технічні засоби, що застосовуються в кримінальному судочинстві» – сукупність технічних засобів, що використовуються з метою забезпечення провадження процесуальних дій [9, с. 12]. Схожі визначення пропонують М. Вандер [10], А. Волинський [11] та інші.

Науково-технічні засоби не є допоміжними, а відіграють більш істотну роль, оскільки за своїм змістом орієнтовані винятково на цілі розкриття та розслідування злочинів [12, с. 34]. Водночас практика свідчить, що під час доказування застосовуються не тільки науково-технічні засоби, але й різні технічні прилади [13, с. 115–116]. Загалом, у науковій літературі можна зустріти різні видові форми технічних засобів: науково-технічні; техніко-криміналістичні; звичайні [14, с. 25]. Загальним для обраного підходу виступає поняття «технічні засоби». Особливим є визначення «науково-технічні засоби». Це співвідношення зумовлене тим, що «технічні засоби» – ширша категорія, здатна вмістити все розмаїття технічних засобів, що використовуються в кримінально-процесуальному законодавстві. Термін «науково-технічні засоби» слід сприймати з позиції «від загального до особливого» з огляду на орієнтованість таких засобів на наукові технології [15].

Таким чином, під технічними засобами в кримінальному судочинстві необхідно розуміти сукупність технічних приладів, пристроїв, пристосувань, що використовуються під час проведення процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень, за допомогою яких виявляються, фіксуються і вилучаються дані, явища та події, що мають доказове значення для кримінального провадження. Водночас технічні засоби відеозапису перебігу й результатів процесуальних дій є сукупністю програмно-апаратних засобів та приладів, що забезпечують належне фіксування, зберігання, копіювання (дублювання) і використання інформації, яка відображає процес відеоконференції [16].

Відповідно до вимог чинного законодавства, у режимі відеоконференції можливе проведення допиту та впізнання під час досудового розслідування (ст. 232 КПК України), а також процесуальних дій під час судового провадження (ст. ст. 336, ч. 3 ст. 351 та ч. 4 ст. 354 КПК України). На особу, яка буде проводити процесуальні дії в режимі відео конференції, покладається обов'язок використовувати такі технічні засоби і технології, які б забезпечували належну якість зображення і звуку, а також інформаційну безпеку [17]. Окрім того, під час проведення дистанційного розслідування та судового розгляду слідчий, прокурор чи суддя, що прийняв рішення про проведення процесуальної дії в режимі відеоконференції, зобов'язані забезпечити неможливість витоку відомостей про таку дію, що може призвести до розголошення даних досудового розслідування, зокрема запобігти витоку таких даних шляхом несанкціонованого втручання сторонніх осіб у роботу засобів зв'язку. Сучасні телекомунікаційні технології, зокрема цифрові, дають змогу зафіксувати повну інформацію, дозволяючи об'єктивно оцінювати зафіксовані явища, предмети, процеси, «забезпечують точне передання, повноту та належне збереження інформації, що фіксується, швидкість, універсальність і зручність застосування» [18, с. 151].

Правові засади застосування технічних засобів у кримінальному провадженні визначають не тільки їх статус, але й тактику, методику та організацію. Погоджуємося з О. Петришиною у тому, що коли сфера правового регулювання звужена та не використовуються можливості права для впорядкування суспільних відносин, то в суспільстві виникає загроза свавілля та хаосу, непередбачуваності в тих сферах суспільних відносин, які можна та по-

трібно врегулювати за допомогою права. А коли сфера правового регулювання невикористано розширена, особливо через централізований державно-владний вплив, створюються умови для укріплення тоталітарних режимів [19, с. 220]. З огляду на це, необхідним є встановлення єдиної системи правових категорій та формування на її основі правових засад використання технічних засобів і технологій у кримінальному процесі України, визначення допустимих напрямів застосування одержаних за їх допомогою даних, закріплення за цими даними місця самостійного джерела доказової інформації в кримінально-процесуальному законодавстві України.

Цілком очевидно, що використання технічних засобів під час процесуальних дій у режимі відеоконференції також має ґрунтуватись на певних принципах. Але з точки зору кримінального судочинства, найважливішою вимогою, з якої виникають всі інші і на якій базується весь кримінальний процес, є допустимість використання як власне технічних засобів, так і матеріалів, отриманих за їх допомогою в кримінально-процесуальному доказуванні.

На наш погляд, із метою відповідності цій вимозі, застосування технічних засобів під час проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції, має відбуватися з дотриманням, по-перше, конституційних норм; по-друге, законів; по-третє, підзаконних нормативно-правових актів, які безпосередньо регулюють порядок використання технічних засобів та оформлення за їх допомогою одержаних результатів. Крім того, застосування технічних засобів у кримінальному судочинстві не може бути засноване на секретних, закритих нормативних актах, а також документах, що суперечать конституційним нормам і вимогам КПК України. До того ж основні цілі та принципи застосування технічних засобів під час проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції, повинні повністю відповідати завданням кримінального судочинства, його принципам та гарантіям прав людини і громадянина.

На наш погляд, система принципів застосування технічних засобів у кримінальному процесі може бути представлена у вигляді трьох груп: 1) загально-правові (конституційні, міжнародно-правові) принципи в галузі прав і свобод людини та громадянина, що є загальновизнаними в міжнародному праві та закріпленими в міжнародних договорах та Конституції України; 2) кримінально-процесуальні принципи, які закріплені в кримінально-процесуальному законодавстві та які визначають особливості й порядок застосування технічних засобів у кримінальному провадженні; 3) прикладні принципи, що визначають правомірність й обґрунтованість застосування того чи іншого технічного засобу в кожному конкретному випадку (залежно від його конструктивних особливостей, технічних характеристик і призначення).

До загально-правових принципів належать такі: 1) законність, 2) охорона честі та гідності особи, 3) недоторканість особи, 4) недоторканість приватного життя, 5) презумпція невинуватості. Усі загально-правові (конституційні, міжнародно-правові) принципи є також принципами кримінального судочинства, перерахованими в гл. 2 КПК України, оскільки кримінально-процесуальне законодавство України базується на положеннях Конституції України. Проте джерелом їх походження є Конституція України, а не Кримінальний процесуальний кодекс України, тому, на нашу думку, їх слід позиціонувати саме як загально-правові принципи, які стосуються в кримінально-процесуальній діяльності.

До кримінально-процесуальних принципів належать такі: 1) охорона прав і свобод людини і громадянина, 2) публічність, 3) безпосередність дослідження доказів, отриманих із застосуванням технічних засобів, 4) правомочність суб'єктів, що використовують технічні засоби.

Прикладними принципами застосування технічних засобів є такі: 1) наукова обґрунтованість; 2) безпека; 3) автентичність матеріалів, отриманих із застосуванням технічних засобів [9, с. 220].

Використання технічних засобів на всіх стадіях кримінального судочинства має ґрунтуватись на запропонованих основних принципах, які є цілісною системою, що охоплює всі аспекти цієї діяльності органів досудового розслідування та суду з урахуванням специфіки, властивої винятково технічним засобам та результатам, що отримуються в результаті їх вико-

ристання під час проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції в кримінальному процесі. Водночас застосування технічних засобів і технологій, що використовуються під час проведення дистанційного кримінального провадження, не повинне перешкоджати реалізації наданих учасникам процесуальної дії прав та виконанню їхніх процесуальних обов'язків [1, с. 65].

Проте існують певні проблеми організаційно-технічного характеру, які полягають у можливості перевірки достовірності та автентичності змісту документів, які надаються сторонами для дослідження під час дистанційного кримінального провадження. На жаль, при реалізації цієї вимоги досить складно перевірити те, чи повністю відповідає оригіналу документ, наданий до суду учасником судового процесу [20]. Проблема ідентифікації та перевірки достовірності виникає внаслідок територіальної віддаленості та відсутності особистого контакту учасників судового процесу. Для вирішення цієї проблеми у літературі запропоновано певні методи. Наприклад, Г. Татаренко та В. Карча засобом вирішення цієї проблеми вважають використання електронного цифрового підпису, який накладається за допомогою особистого ключа та перевіряється за допомогою відкритого ключа [21, с. 161]. Ефективним засобом вирішення проблеми перевірки достовірності та автентичності змісту електронних документів може бути використання обов'язкової відправки сканованого зображення документа, що підтверджує особу. Проте сьогодні не існує точного алгоритму проведення такої перевірки. На практиці відбувається порівняння даних сканованих документів та даних, які користувач вносить до анкети. Під час перевірки пред'являються деякі вимоги до якості сканованих документів, наприклад, відправлена сканована копія документа має бути кольоровою, чіткою та повною, не допускається використання сканованих копій зіпсованих аркушів документів [22]. Крім того, скановані копії слід робити високої якості, щоб навіть при сильному збільшенні символи були розбірливими.

Висновки. Проблеми використання технічних засобів у сфері кримінального судочинства можуть бути вирішені за умови вироблення єдиного підходу до зміни, вдосконалення та уніфікації законодавства; визначення критеріїв допустимості доказів, отриманих з використанням технічних засобів; визначення ролі та місця технічних засобів в доказовому забезпеченні кримінального процесу, діяльності органів досудового слідства та суду; вироблення принципів їх застосування, що забезпечують охорону державних та суспільних інтересів при неухильному дотриманні прав та свобод людини і громадянина. Водночас вирішення проблем правового регулювання застосування технічних засобів під час проведення процесуальних дій у режимі відеоконференції має бути засноване на розробленні комплексу взаємопов'язаних і взаємозумовлених заходів щодо вдосконалення чинного законодавства та дозволить підвищити ефективність кримінального провадження, а також забезпечити права й законні інтереси громадянина, держави та суспільства.

Список використаних джерел:

1. Беляєва К. Кримінальне процесуальне право України URL: http://pidruchniki.com/71141/pravo/poryadok_provedennya_dopitu_vpiznannya_rezhimi_videokonferentsiyi (дата звернення: 19.03.2018).
2. Пастухов П. Модернизация уголовно-процессуального доказывания в условиях информационного общества: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Москва, 2015. 23 с.
3. Лупинская П. Доказывание в советском уголовном процессе. Москва, 1966. 102 с.
4. Чельцов М. Уголовный процесс. Москва: Юрид. изд-во МЮ СССР, 1948. 624 с.
5. Словарь русского языка / под ред. С. Ожегова, Н. Шведовой. 22-е изд., стер. Москва, 1990. 915 с.
6. Белкин Р. Общая теория криминалистики в условиях научно-технической революции. Советское государство и право. 1977. № 5. С. 98-106.
7. Шиканов В. Актуальные вопросы уголовного судопроизводства и криминалистики в условиях современного научно-технического прогресса. Иркутск: Изд-во Иркут. ун-та, 1978. 190 с.

8. Селиванов Н. Современное состояние криминалистической техники и пути ее развития. Вопросы криминалистики. № 5(20), 1980. С. 102-110.
9. Федюнин А. Правовое регулирование применения технических средств в сфере уголовного судопроизводства: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Москва, 2008. 43 с.
10. Вандер М. Проблемы совершенствования научно-технических средств и их применения в процессе доказывания по уголовным делам: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Москва, 1994. 54 с.
11. Волынский А. Концептуальные основы технико-криминалистического обеспечения раскрытия и расследования преступлений: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Москва, 1999. 48 с.
12. Цомая С. Правовое регулирование и доказательственное значение применения научно-технических средств в уголовном судопроизводстве: дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2007. 26 с.
13. Садовский А. Проблемы формирования доказательств следователем с использованием специальных познаний и технических средств: дис. ... канд. юрид. наук. Волгоград, 2013. 27 с.
14. Казначей И. Использование технических средств коммуникации в уголовном судопроизводстве (пути совершенствования): дис. ... канд. юрид. наук. Волгоград, 2014. 25 с.
15. Кун Д. Сущность и значение технических средств в уголовном судопроизводстве. Теория и практика общественного развития. № 3. 2016. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/suschnost-i-znachenie-tehnicheskikh-sredstv-v-ugolovnom-sudoproizvodstve> (дата звернення: 19.03.2018).
16. Інформація щодо відеоконференц'язку. URL: <http://lv.arbitr.gov.ua/sud5015/86374/>. (дата звернення: 19.03.2018).
17. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI (Редакція станом на 16.03.2018) URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/stru#Stru> (дата звернення: 19.03.2018).
18. Белоусов А. Процессуальное закрепление доказательств при расследовании преступлений. Москва: ООО Издательство «Юрлитинформ», 2001. 174 с.
19. Загальна теорія держави і права / М. Цвік, О. Петришин, Л. Авраменко та ін.; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.
20. Матяш Т. Судочинство: віртуальний розгляд. Журнал сучасного правника «Український юрист». URL: <http://jurist.ua/?article/355> (дата звернення: 19.03.2018).
21. Татаренко Г., Карча В. Проблеми впровадження електронного судочинства в сучасних правових умовах. Актуальні проблеми права: теорія і практика. № 30. 2015. С. 156-168.
22. Борисова В. Проблемы и перспективы обращения в суд в электронной форме. Юриспруденция. URL: <http://justicemaker.ru/view-article.php?id=1&art=2018> (дата звернення: 19.03.2018).

